

CSÓKA JÁNOS főiskolai tanársegéd:

AZ EGRI DOHÁNYGYÁR 60 ÉVE

(1895—1955.)

A dohány a szubtrópusi, mediterrán és meleg kontinentális területek növénye. Őshazája Amerika. Az európaiak Amerikában ismerkedtek meg a dohányjal, ahol az indiánok különböző formában használták. Használták mint izgatószer (stimuláns), füstölték, rágták és levét is itták. Amerika felfedezése után, 1498-ban érkezett az első dohányszállítmány Európába. Az első dohánymagot pedig — az eddigi ismeretek alapján — Jean Nicot lisszaboni francia követ hozta be Európába [1]. A dohány növénytanai elnevezése is igazolni látszik e feltevést. Ugyanis »Nicotianának« neveztek el. Valószínű, hogy Nicot iránti tiszteletből kapta e nevet.

»Európai elterjedésének kezdetén legtöbb országban por, kenőcs, szirup, fű, stb. formájában gyógyszerként használták. A dohányt vélték annak a csodálatos gyógyszernek, amely minden betegségben biztosan hat« [2]. »Nicola Monardes francia orvos... a rövid dohányleveleket száraz borogatásra, fej-hasfájásra és gyomorgörcsök gyógyítására, a dohány levét pedig fogfájás és bélérgek irtására használta« [3]. A füsttől való használata is gyógyítási céllal kezdődik. Ezt tükrözik azok a dohányt dicsérő versek is, melyek a XVIII. századból maradtak fenn. Ezek közül egyben ez olvasható: [4]

Jóllehet a dohány ha meg metéltetik,
Arra készített zatskóba tétetik,
Pipába töltetik, a tűz reá vettetik,
Száj a dohány füsttől megkeserítettetik...
Reggeli pipázás lehet orvosságul,
Mert attól szorult has gyakorta megtágul,
Pestises időben pedig bátorságul,
Pipázással élnek, és nem mulatságul.

A XVIII. és XIX. században általánosan elterjedt a dohány élvezete pipázás, tubákolás (dohánypor felszippantása), majd szivar és végül cigaretta formájában.

Nem lebecsülendő azonban a dohány az olajosmagvakat termő növények sorában sem. 35—40 százalékat kitevő olajtartalma van [5]. Viszonylag nagy magtermése ugyancsak nagymennyiségű olaj nyerését teszi lehetővé.

De jelentős a dohány nem utolsó sorban nikotin tartalma miatt is. A nikotin igen fontos és jó növényvédelmi anyag, s ezt főleg az ún. kapadohányból állítják elő [6].

A dohány európai elterjedése idején csakhamar megjelent hazánkban is. Magyarországra 1568-ban hozták be és a soronkövetkező országgyűlés törvényileg eltiltotta használatát. Termesztését és élvezetét hiába tiltották az egyházi és világi körök, használata általánossá lett és nemcsak a férfiak, de a nők is hódoltak élvezetének.

1851-ig a dohánytermesztés hazánkban szabad volt. Ekkor azonban

az osztrák jövedék hatáskörét Magyarországra is kiterjesztették, s ezzel sikerült a szabad termesztést megszüntetni.

A magyarországi dohánytermesztés meghonosításában Heves megye kezdettől élen járt. Aldebrőn már 1742-ben dohánykertész-községet alapított Mária Terézia [7]. Az 1780-as években pedig Kompolton, Kápolnán, Szalókon, Deménden, Kerecsenden és Makláron indult virágzásnak a dohánytermesztés.

Magyarországon 1851-ig a pesti, a pozsonyi és a fiumei dohánygyárak működtek, mint magánvállalatok. Ezekén kívül az osztrák dohányjövedék is tartott fenn egy gyárat Temesvárott. 1851-től 1867-ig még három dohánygyárat létesítettek Magyarországon: Kolozsvárott, Kassán és Pesten. 1867-ig mindannyi a bécsi központi igazgatóságnak volt alárendelve. 1867-ben vette át a magyar állam az osztrák egyedáruságtól az ország területén lévő gyárakat, beváltó hivatalokat és áruraktárakat. Az önálló magyar állami dohányjövedék megteremtése után szélesebb körben épülnek ki a dohánygyárak az ország területén: Debrecen, Pápa, Szeged, Pécs, stb., 1895-ben már 18 dohánygyár működött az ország területén.

»Az eгри dohánygyár 1894-ben létesült. A gyári munkát a mai 'Korona' vendéglőben kezdték meg 1894. évi május hó 21-én 3 munkásnővel. Ez a létszám az év végéig 92-re emelkedett« [8]. Előbb csak ideiglenes vezetőséggel működött. Ideiglenes jellegűnek tekintették a gyárat, hogy az átmenetileg megnövekedett szivarszükségletet ki tudják elégíteni. Az eгри dohánygyár tehát elsősorban szivargyártás céljából jött létre. Mivel a szivarkereslet nem csökkent, hanem mindinkább felülmúlta a kínálatot, 1895. szeptember elsején [9] véglegesítették az eгри dohánygyárat, s kinevezték élére az igazgatóságot.

Az eгри dohánygyár kiépülése és termelési kapacitásának fejlődése

A mai dohánygyárat lényegében a századforduló időszakában, 1895. és 1900 között építették ki. 1895. november 12-én volt az eгри dohánygyár »bokréta« ünnepe. Az ünnepséget abból az alkalomból tartották, hogy befejeződött a dohánygyár első ciklusépítkezése.

Ekkor épült az igazgatósági épület, a svájci típusú kapuslak, amely magában foglalt egy férfi és egy női motozót is. Ebben a ciklusban épült továbbá a kétemeletes gyártmányraktár, vasszerkezettel és facement fedélszerkezettel, valamint felvonógéppel és légfűtéssel ellátva. Ez az épület, a kész szivargyártmányok raktározására szolgált. Végezetül ebben a ciklusban épült az ún. melléképület is. Ez magában foglalt egy őrszobát, egy orvosi rendelőt, konyhát, éttermet, szertárat és egy asztalosműhelyt [10].

Ezen a nevezetes ünnepélyen *Pavlik Ágoston* főpallér a következőket mondotta: »Azon eszme hirdetésére vagyok a falak magaslatán, hogy hirdessem az ipar és haladás korszakát, mely Eger városának is felvirágozására fog szolgálni . . . Hitünk és reménységünk van arra, hogy a szorgalmas és munkás emberek hasznot, és jövedelmi forrást is fognak ebből élvezni« [11]. És valóban, az eгри dohánygyár létrehozása jelentős lépés volt előre nemcsak Eger, de egész Heves megye ipari fejlődése tekintetében is.

Az a kérdés azonban nem eléggé tisztázott, hogy miért éppen Egerben hozták létre a dohánygyárat a múlt század végén. Egyesek szerint azért, mert a nyersanyagforrás közelben volt. (A verpeléti és a hevesi dohány.) A dohánygyári szakemberek véleménye szerint azonban ezeket a dohányokat az egeri dohánygyár sohasem használta és használhatta, már csak azért sem, mert a Heves megyében termelt dohányok minőségét tekintve, nem alkalmasak szivargyártásra. *Egerben pedig a kezdeti időszakban csak szivart készítettek.* Vannak olyan nézetek is, melyek szerint a fogyasztó piac tette szükségessé a dohánygyár Egerben való megépítését. Sőt, olyan vélemény is van, hogy a dohánygyár megépítését az Egerben akkor dúló járványos betegségek elleni küzdelem tette szükségessé. Azaz a dohánynal való foglalkozást tekintették a járványos betegség ellenszerének. Vannak végezetül olyan nézetek is, melyek azzal indokolják az egeri dohánygyár megalapítását, hogy abban az időben a munkanélküliek száma Egerben viszonylag magasabb volt, mint az országos átlag, s ezek számát kívánták csökkenteni a dohánygyár megépítésével. Heves megye alispánjának 1901. évi jelentése is azzal indokolja a dohánygyár Egerben való létrehozását, hogy közel van a nyersanyag. Elősegítette-e a munkanélküliség csökkentését az egeri dohánygyár alapítása? Egerben is akkor sok munkanélküli volt, de az országos átlag jóval magasabb. Eger és környéke iparilag fejletlen volt, a dolgozók túlnyomó többsége nem az iparban, hanem a mezőgazdaságban vált munkanélkülivé. Ennek oka pedig az 1890-es évek közepéig tartó nagy agrár válsággal magyarázható. Csakhogy a viszonylagos agrár túlnépesedés éppen csökkenni kezd a 90-es évek közepén, mert fellendül a mezőgazdasági termelés és növekszik a munkaerő kereslet. Ezért mondta az alispán 1901-ben, hogy »az egeri dohánygyár létesítése óta folytonosan cseléd szükséglet van« [12]. Hozzá kell még tenni azt is, hogy egeri viszonylatban a munkanélkülieknek nagyon csekély hányada volt nő, márpedig a dohánygyárban nőket alkalmaztak munkára. Miért került tehát Egerbe a dohánygyár? Mert itt találtak *megfelelő* munkaerő-forrást.

Ebben az időszakban ugyanis a szocialista eszmék kezdenek tért hódítani a munkásság körében. Megalakulnak a szociáldemokrata pártok. A munkásság ösztönös mozgalma kezd *tudatos*sá válni. Ilyen viszonyok közepette nagyon lényeges volt a tőkésék számára, hogy olyan munkásokat alkalmazzanak, akik mentesek a szocialista eszmék »fertőzésétől«. Egerben ez a feltétel leginkább adva volt, hiszen Eger többnyire mélyen vallásos dolgozóit az érsekség és a főkáptalan türesre, békességre, hitre és alázatosságra nevelte.

1897—98-ban történt a második cikluscsoport megépítése. Ekkor épült a gyártási épület, a nyersdohányraktár, a víztorony, a szivattyúház, a gazdasági épület, a szénraktár, a kocsitak, a járdák, a légfűtési és szellőző berendezések, a vízvezeték, az iparvágány, a házitelefón. A melléképületre 1900-ban építették rá az emeletet [13].

Az egeri dohánygyár egészen az 1930-as évek elejéig csak szivart gyártott. Főleg ún. *általános* szivart, de készítettek *minőségi* szivarokat is. A szivar minőségétől függően, különböző fajta dohányokat hasz-

náltak és használnak fel: a belföldi dohányok közül elsősorban szabalcsit, debrecenit, tiszait, szulokit, külföldiek közül pedig főleg brazilt, jávát, szumátrát és havannát. Persze ezeken kívül a szivarka, illetve pipadohány gyártás terén jelentős helyet foglalnak el a híres török és bolgár dohányok is.

A szivarokat két csoportra lehet osztani: minőségi és általános szivarokra. A minőségekhez tartoznak a ma is gyártott és ismert szivarok közül a Jáva, Dózsa, Táncsics, Árpád. A »Csongor« az általános szivarhoz tartozik, az »Eger« elnevezésű szivar pedig átmenet a minőségi és általános között.

A szivargyártásnak három fázisa van: 1. előkészítés, 2. gyártás, 3. csomagolás. Az előkészítő szakaszban történik azoknak a báláknak a kibontása, melyekben a nyersanyagot kapja a gyár a különböző dohánybevéltő hivataloktól, vagy külföldről. Ezek különböző súlyúak. A bálák felbontása után a dohányleveleket szétválasztják egymástól, s az így ládába rakott dohányleveleket addig nedvesítik — locsolással —, amíg a feldolgozáshoz szükséges nedvesség-tartalmat el nem éri. Ezután a válogatás következik. A válogatást különböző tényezők befolyásolják. Elsősorban az, hogy milyenfajta szivart akarunk előállítani. Sőt, egyes szivarfajták előállításához is megfelelő arányban különböző minőségű nyersanyagokat kell felhasználni. Az előkészítés lényege abban foglalható össze, hogy a gyártáshoz szükséges boríték, burok és bél kitermelése, előkészítése megtörténik. Az előkészítés után a gyártás következik. A gyártás lényegében bábkészítésből és fonásból áll. Ezt az egész folyamatot egészen a legutóbbi időkig kézi erővel végezték. 1951-ben kapta a gyár az első bábgepet.

Az általános szivar előállítás lényegében gépesítve van. Báb- és fonógépek végzik a munkáknak helyett a nehéz fizikai munkát. Nem így van azonban a minőségi szivar készítésénél. Itt az egész gyártási folyamat kézzel történik. Nem könnyű gépesíteni a minőségi részleget, mert a szivarok megkivánt és előírt formázatát, domborúságát, szabályos alaknyúlványát megoldani tudó gépek hiányoznak. És éppen ez a különbség van az általános és minőségi szivarok között. Az általános szivar egyenes törzsű, s nem fonott végű, viszont a minőségi szivarok nem egyenes törzsűek, domborúak, s végük hegyesre fonottak. (Természetesen ezek csak külső formai különbségek, a tartalmi különbséget az adja, hogy más minőségű nyersanyagokat használnak a minőségi szivarokhoz, mint az általános szivarokhoz.)

Vannak, akik úgy vélik, hogy »jó szivart csak kézzel lehet előállítani«. 8—10 évvel ezelőtt még a dohánygyári szakembereknek is ez volt a véleménye. Mikor azután az általános szivar és szivarka részleget gépesítették, megváltozott a nézetük, s remélik, hogy hamarosan eljön az ideje annak is, amikor gépesíteni tudják a *minőségi* részleget is.

A felszabadulást megelőzően — amikor csaknem minden munkát kézi erővel végeztek — alig termeltek általános szivart. Sokkal magasabb jövedelmet biztosított a minőségi szivar. Ezt igazolják az alábbi adatok:

	Minőségi szivar	Általános szivar
1910-ben	31 836 548 db	2 039 500 db
1929-ben	27 595 500 db	— db
1955-ben	2 047 600 db	42 788 200 db

A legfrisebb adatokat összehasonlítva a régebbiekkel, vagyis a gépesítés időszakát egybevetve a gépesítetlen időszakkal, a minőségi és általános szivarok mennyiségi arányát tekintve, fordított arány jön létre. Persze, sok más is befolyásolja, vagy befolyásolhatta ezt a változást. Pl. a kereslet és kínálat változása egyes fajták iránt, a rentabilitás, stb., de mégis tükrözi bizonyos mértékig a társadalom arculatát és *a termelés célját is.*

1895-ben, a gyár első teljes termelési évében, kapacitás szempontjából az ország legkisebb dohánygyára volt. A szóban lévő termelési évben a debreceni dohánygyár évi feldolgozásra 7 912 q nyersanyag dohányt kapott, a budapest-ferencvárosi dohánygyár 2 543,4 q, a temesvári 2 229,8 q, az eгри dohánygyár mindössze 17,3 q-t kapott. Erre utal a hivatalos statisztikának a munkáslétszám alakulásával foglalkozó része is. Az eгри dohánygyárban 1895-ben 193 munkást alkalmaztak; 168 nőt, 20 gyermeket és 5 férfit. Ugyanakkor a nagyobb dohánygyárakban (Debrecen, Budapest-Ferencváros) 1200—1300 munkást foglalkoztattak. 1895-ben az eгри dohánygyárban 2 366 200 darab minőségi szivart és 2 831 300 általános árjegyzékbeli szivart készítettek. Ha ez utóbbit is minőségi szivarra számítjuk át, összesen 2 932 460 darabot készítettek. Ebből az egy főre eső termelés darabban: 15 194.

Ez az egy főre eső termelés lényegesen kevesebb, mint a már jól bevált üzemekben. Ez érthető is, teljesen új üzembről van szó, amelyben a munkások még nem sajátíthatták el a termeléshez szükséges precizitást, kezdetlegesebb a technológia, nincsenek megfelelően a tárgyi feltételek sem biztosítva. A Dohányjövédéki Központi Igazgatóság úgy próbált segíteni ezen a helyzeten, hogy egyrészt kiváló dohánygyári munkásnőket helyezett át a kassai, debreceni, pesti, stb. dohánygyárakból, másrészt pedig nyolc hetes »bedolgozási« időre tanoncokat vett fel [14].

Milyen a termelés színvonala az I. világháborút megelőző időszakban?

1910-ben 31 836 548 darab minőségi szivart és 2 039 500 darab általános árjegyzékbeli szivart készítettek az eгри dohánygyárban [15]. Ez minőségi szivarra átszámítva: 32 244 448 darab. Ha ezt a mennyiséget a gyár első termelési évének — 1895. — eredményeivel összehasonlítjuk, azt látjuk, hogy közel tizenegyszeresére növekedett az egy évben előállított késztermék mennyisége. Pontosabban: ha 100-nak vesszük az 1895. évi termelési szintet, 1910-ben, vagyis 15 év alatt 1 099,6 százalékkal növekedett a termelt szivarmennyiség. Ez nemcsak és nem is elsősorban termelékenység emelkedés volt, hiszen ugyanolyan kézi erővel dolgoztak 1910-ben is, mint 15 évvel korábban. A kész termék évi mennyiségi növekedése főleg több munkaerő alkalmazásának volt az eredménye. A termelés bővítése, több munkáskéz foglalkoztatása, s a munka intenzitásának fokozása képezte alapját a termelés növekedésének, 1895-ben 193 munkással dolgozott a gyár, de 1910-ben már 781-el [16]. Nőtt a munka intenzitása, s a munkások is egyre jobban elsajátították a szivargyártás precizitását, s ezzel igazolhatjuk elsősorban az egy főre eső termelés növekedését.

Az első világháború alatt nem csökkent a dohánygyár kapacitásának kihasználása. Kívülállóknak ugyan úgy tűnhetett, hogy igen, mivel nem lehetett dohányféleségeket kapni. Az Egri Újság a dohányért vívott »forradalmat« a következőképpen jellemezte. »Tegnap ismét meleg napjuk volt a trafikosoknak. Dohányszállítmány érkezett, aminek természetes következménye lett, hogy ismét felgyűlt a trafikok előtt az a rettenetes tolakodás és tülekedés, amelynek sem a polgári, sem a katonai hatóságok nem tudnak véget vetni, s amely egyik-másik helyen valóságos kis utcai forradalomná nőtt — ütötték, pofozták egymást« [17].

Kétségtelen, az országosan jelentkező dohánykeresletnek egyik oka az volt, hogy a háború következtében csökkent a dohánybehozatal, s így nyersanyag hiány miatt országosan csökkent a dohánygyárak termelési szintje. Hozzájárult a dohányhiányhoz ezenkívül az is, hogy a front emésztette fel a termelés zömét. Az egri dohánygyárban nem csökkent a termelés a háború alatt sem. Ezt legjobban a munkáslétszám alakulásán lehet lemérni. Nem arról van szó, hogy munkaerő fluktuáció nem volt, de amennyit elbocsátottak, vagy nyugdíjaztak, annyit fel is vettek. Röviden azt lehetne mondani erről az időszakról, hogy »depresszió«, pangás időszaka volt.

Az 1920-as évek elején már más a helyzet. Ekkor a termelési kapacitás kihasználásának nagyméretű csökkenése következett be. 1922-ben 764 nő és 41 férfi dolgozott a gyárban, 1923-ban már csak 700 nő és 39 férfi, 1924-ben pedig 327 nő és 37 férfi [18]. E rövid idő alatt a munkások 55 százalékát bocsátották el. A munkások elbocsátását és a termelés apasztását a túltermelési gazdasági válság idézte elő, ami 1920—1923. között végigsöpört egész Európán. Mivel a dohányiparban igen alacsony a tőke szerves összetétele, az állandó tőke értéke minimális, lényegében a munkáslétszám változásának, ingadozásának megfelelően változik, s ingadozik a termelés színvonala is. Érthető tehát, hogy 1924-ben a létszámapasztásnak megfelelően a termelés is csökkent. S ha némi különbség van is az egy főre jutó termelés tekintetében, az csakis az intenzitással van kapcsolatban.

1926—27-ben a termelés újból fellendült. Új munkaerőket vettek fel, s a termelés szintje megközelítette a háborút megelőző időszak termelési szintjét. Az egy főre jutó termelés pedig felülmúlta a háború előtti szintet. 1929-ben már 610 munkást foglalkoztatnak a gyárban, s 27 595 500 darab minőségi szivart gyártottak.

Ez, a termelés összmenyiségét tekintve, közel 15 százalékkal kevesebb az 1910. évben termelt mennyiségnél, de ha figyelembe vesszük, hogy a munkáslétszám ugyanakkor közel 20 százalékkal csökkent 1910-hez viszonyítva, érthető, hogy az egy főre eső termelés 12 százalékos emelkedést mutat.

Az 1929—33-as világgazdasági válság az egri dohánygyárban is érezte hatását. 1930-tól 1934-ig fokozatosan csökkent a munkások száma, s ezzel együtt a termelés színvonala is. Most azonban nem olyan ugrászerűen következett be az apasztás, mint az 1920-as évek elején, hanem az volt a jellemző, hogy az elbocsátott, vagy nyugdíjba ment dolgozók helyett újakat nem vettek fel. Az 1930-as évek elején a válság hatása

abban is megmutatkozott, hogy felhalmozódott a szivarkészlet — bár némi igénybeli változások is hozzájárultak ehhez — s a gazdaságosság érdekében (a profit érdekében) kénytelenek voltak szivarka gyártásra átállítani a gyárat. Nem túl sokat gondolkodtak e profil változtatáson, hiszen nem kellett kidobálni a gépeket, s egyáltalán nem tette szükségessé az állítóke tömeges felújítását már csak azért sem, mert nem volt. A szivarka előállítását is teljesen kézi erővel, manufakturális alapon végezték. Ezzel magyarázható az, hogy 1938-ban a termelés színvonala 60 százalékkal csökkent 1929-hez viszonyítva, a munkáslétszám pedig csupán 12 százalékkal. Az egy főre eső termelés is több mint 50 százalékkal csökkent a jelzett időben.

A szivar és szivarka termelés, valamint a munkáslétszám alakulása 1895-től 1955-ig terjedő időszakban:

Év	Termelvények 1000 db			Termelés M. szivarra átszámítva 1090 db	Termelt mennyi- ség vál- tozása %-ban	Mun- kás létsz. alaku- lása	Egy főre eső terme- lés %-ban	Egy főre eső terme- lés db-ban
	M. szivar	A. szivar	Szivarka					
1895	23 662	2 831,3	—	2 932,4	100	193	15 194	100
1910	318 365	2 039,5	—	32 444,5	1 100	781	41 286	272
1929	27 595,5	—	—	27 595,5	941	610	45 238	298
1938	—	—	95 001,7	11 176,6	381	538	20 736	136
1949	—	506	469 497	55 336,1	1 890	382	144 859	593

Megjegyzés: A = általános.
M = minőségi.

A második világháború alatt a dohánygyárat hadiüzemmé nyilvánították. Ez a munka intenzitásának fokozását méginkább növelte. Katonai fegyelmet vezettek be a gyárban, s a legkisebb fegyelmi vétség is komoly következményekkel járt. Ezzel magyarázható, hogy a munkáslétszám változatlansága mellett is mutatkozott némi javulás az egy főre eső termék mennyiségben.

1944-ben a fasiszta hadsereget úzve, Egert is felszabadította a Szovjetunió Vörös Hadserege. Ez fordulatot jelentett a dohánygyár történetében is. Mint az ország egész területén, a dohánygyárban is csak romot hagyott a fasiszta hadsereg. Rombadöntötték az épületeket, az utakat, stb., s ez a dohánygyárban közel egymillió pengő kárt okozott. A magyar fasiszták segítségével igyekeztek minden mozgatható értéket nyugatra szállítani. Arra törekedtek, hogy a hátrahagyott területeket gazdaságilag teljesen megbénítsák. A dohánygyárból is elvittek egy darab esztergapadot, egy fűrőgépet, egy csiszológépet, egy motorfecskendőt... [19]. A raktári készletet és a nyersanyagot is úgy megdézsmálták, hogy szinte semmi nem maradt a gyárban. Ilyen viszonyok között kellett 1945-ben megindítani a termelést. Néhány hónapig a szovjet katonai egységek ellátása céljából termelt a gyár. Amint azonban vége lett a háborúnak, létrejött a békeszerződés, a szovjetek 1945. június 27-én átadták a gyárat polgári célra. A termelés azonnal nem indulhatott be, mert előbb

el kellett a háborús romokat takarítani, helyre kellett üzemeket is állítani, stb., s nem volt nyersanyag sem. Mindössze 166,7 q kocsány, 54 q dohánypor, 29 q dohányszemét és 960 q vágott dohány volt a gyár területén [20]. Ezzel a készlettel nem lehetett megkezdeni a termelést még a legminimálisabbra csökkentve sem. Ezért időlegesen kényszer-szabadságra kellett küldeni a dolgozókat. Csupán a tisztviselő gárda maradt a gyárban: 3 nő és 7 férfi.

Később javult a helyzet. A szovjet katonai egységek nyersanyagot szállítottak a gyárnak, megfelelő késztermékkért cserébe, s ezzel megteremtődött a lehetősége a termelés beindításának. 1946. januárjában — mindössze félév múlva — már azt jelenthette a dohánygyár igazgatója, hogy amikor átvettük a gyárat, 100 főben állapították meg a létszámot — ez a gyár munkáslétszámának 1945. előtti szintjéhez viszonyítva kb. 25 százalék — s 1945. novemberében már csak 104 munkás van kényszer-szabadságon, jelenleg pedig kb. 60 fő [21]. 1946. elején pedig elérte a háborút megelőző szintet. 1946. szeptemberében már szivarkát exportált a gyár Csehszlovákiába, s megérkezett a háború után először a brazil dohány is. Rossz felszereléssel, nehéz viszonyok között, de megindult az élet a dohánygyárban. Nehézséget okozott az infláció, a jegyrendszer, mégis, a kommunista párt szavára hallgatva, a munkások harcba indultak a termelés emeléséért, mert megértették, hogy az objektíve adott nehéz helyzetből csak ez a kivezető út lehetséges. Hogy a nehézségek ellenére is lelkiismeretesen dolgoztak a munkások, mutatják a következő tények: 1945. november hónapban, amikor még sok munkás kényszer-szabadságon volt, 180 000 darab »Faintos« szivart, több mint 5 millió szivarkát állítottak elő. Továbbá: a szénszükséglet 1945-ben 1000 q volt, 1946-ban már 3000 q. A villamosenergia használat ötszörösére növekedett egy év alatt. 1946. március óta már 18 millió szivarka volt az előirányzat, ami a háború előtti időszak átlagos termelési szintjének felelt meg, teljes kapacitás mellett. 1947-ben pedig már egy munkahéten több mint 9 millió szivarkát állítottak elő.

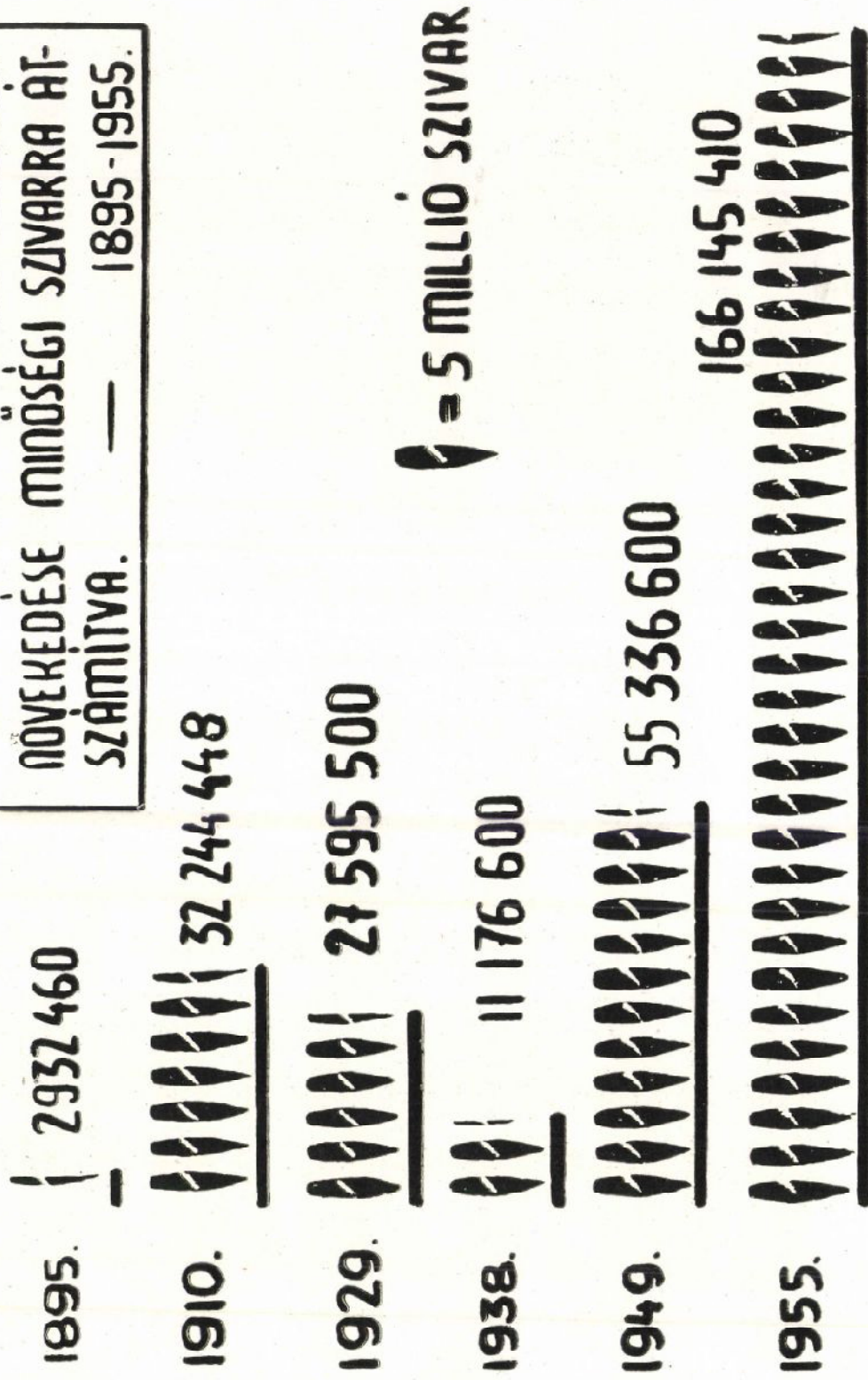
1949-ben a proletárdiktatúra győzelmének első évében a gyár termelési színvonala minden korábbi időszakot felülmúlt. A termelt mennyiség (ha minőségi szivarra számítjuk át) 1949-ben 38,6 százalékkal volt több, mint 1938-ban. Ehhez még tudni kell, hogy a munkások létszáma ugyanezen idő alatt 28 százalékkal csökkent. Az egy főre eső termelés pedig közel 600 százalékkal növekedett, ugyancsak az 1938-as színvonalhoz viszonyítva. Ez az óriási fejlődés azzal magyarázható, hogy a felszabadulás után, már a 3 éves terv időszakában nagymértékben bontakozott ki a dolgozók kezdeményezése és aktivitása. 1949-ben pedig a szocialista munkaverseny, a Sztahánov-mozgalom, az újítási és munkamódszer átadási mozgalmak kibontakozása adott lendületet a munkatermelékenység emelésének. 1949-től kezdve a termelés fokozatosan növekedett. 1951—52-ben új gépeket kapott a gyár. A Német Demokratikus Köztársaságtól kapott »Rapid« szivarka készítő gép egy nyolc órás műszak alatt annyi szivarkát tud előállítani, mint korábban 400 dolgozó. Érthető, hogy a munka termelékenysége óriási mértékben megnövekedett.

A termelési színvonal és a munkáslétszám alakulása 1949—1955. között a következő:

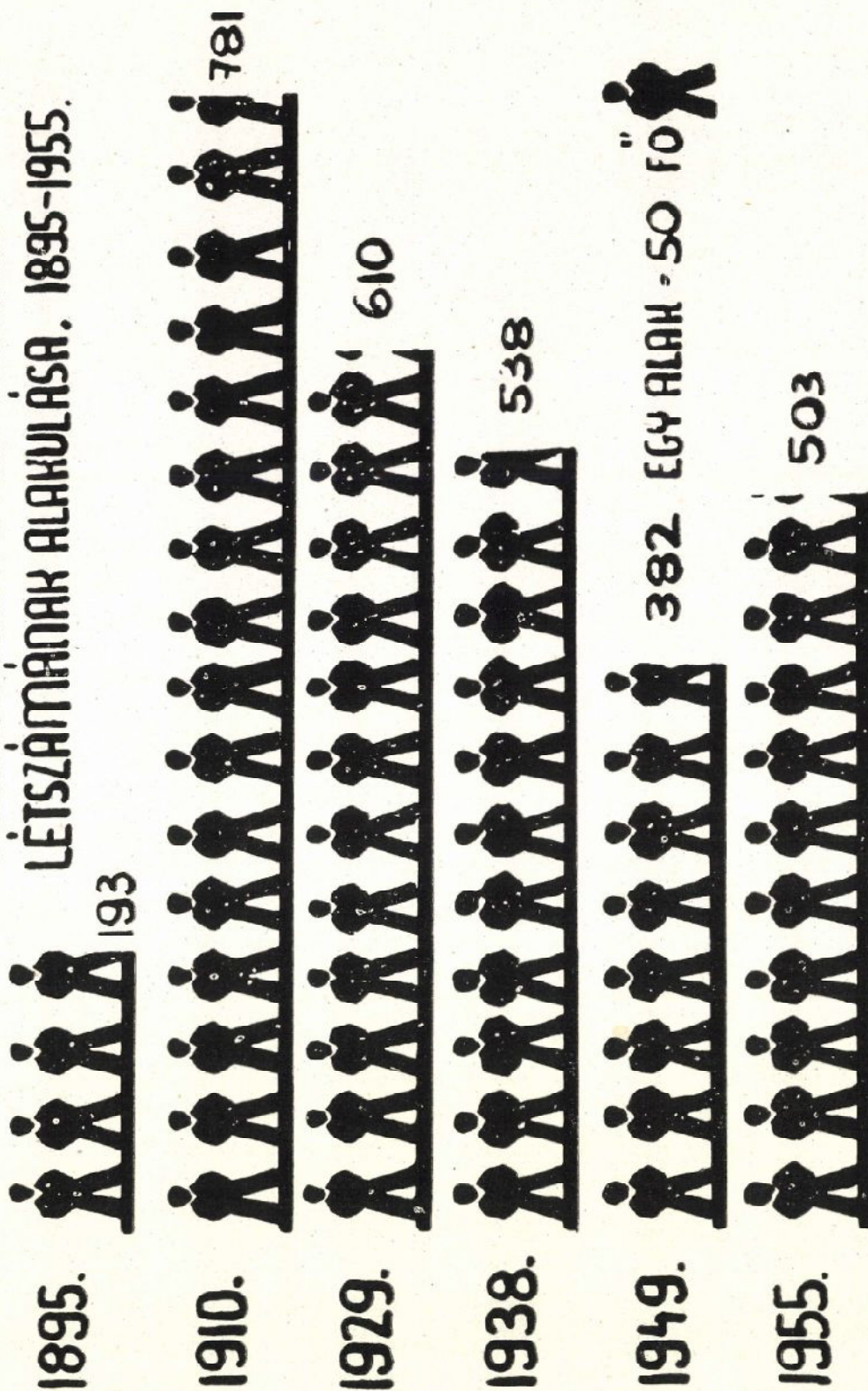
Év	Termelvények 1000 db			Termelés M. szivarra átszámítva 1000 db	Termelt mennyi- ség vál- tozása %-ban	Mun- kás- létsz. lása alaku- lása	Egy főre eső terme- lés db-ban	Egy főre eső terme- lés %-ban
	M. szivar	Á. szivar	Szivarka					
1949	—	506	469 497	55 336,1	100	382	144 859	100
1950	3 040	11 832	592 772	72 408,3	130,9	318	227 699	157,2
1951	1 334	30 207	892 284	112 350	203	352	319 176	220,3
1952	3 163	34 906	1 072 564	136 328,2	246,4	374	364 514	251,6
1953	3 271	34 658	1 261 077	158 564,6	236,5	387	409 728	282,8
1954	1 820	43 320	1 225 966	154 715,3	279,6	478	323 672	223,4
1955	2 047,6	42 788,2	1 412 236	166 145,4	300,2	503	330 309	228

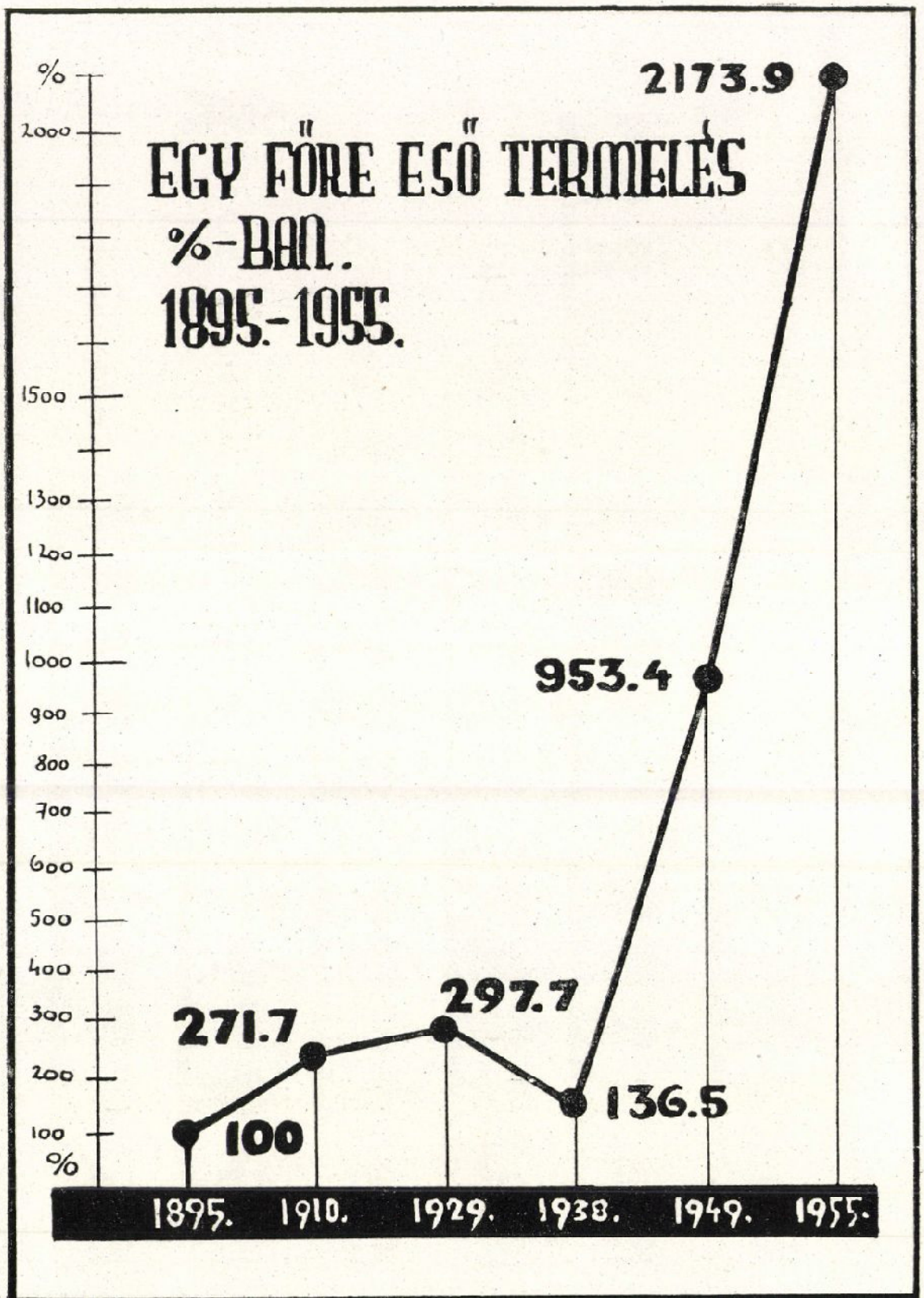
A táblázat mindenekelőtt tervszerűsége, arányos fejlődésre vall. A fejlődés üteme meglehetősen gyors, mert hiszen ha az 1955-ben elért termelési eredményt hasonlítjuk az 1949., illetve 1938-as évhez, azt látjuk, hogy 200 százalékkal termelt többet a gyár, mint 1949-ben és 138 6 százalékkal többet, mint 1938-ban. Azaz a termelés színvonala a második világháborút megelőző évhez, 1938-hoz viszonyítva, közel tizennégy-szeresére növekedett. Törés csupán az 1954-es termelési évben mutatkozik. Ennek oka abban keresendő, hogy az 1953-as kormányprogram általános liberalizmust szülő hatása ekkor mutatkozott meg a termelésben. Nemcsak az egri dohánygyárra volt jellemző a termelés színvonalának csökkenése az 1954-es évben, hanem a népgazdaságnak szinte minden ágára. Hiszen Nagy Imrének — ez ma már világos — nem a szocializmus felépítése volt a célja, hanem az, hogy általános demagóg jelszavakkal, ígéretésekkel maga mellé állítsa a dolgozókat, hogy azután ezekre apellálva, keresztül vigye jobboldali opportunistá, revizionista nézeteinek a megvalósítását. A jelzett termelési év nagyon világosan mutatja, ezen üzemen keresztül is, hogy ennek a politikának előbb-utóbb a szocialista iparosítás csődje lett volna a vége. Tudniillik, számba kell venni, hogy a termelés színvonalának csökkenése úgy következett be, hogy közben a munkáslétszám növekedett. A termelés összmenyi-sége az 1953. évéhez viszonyítva, közel 3 százalékkal csökkent, amikor a munkáslétszám ugyanilyen viszonyítás mellett 23,5 százalékkal növekedett. Érthető, hogy az egy főre eső termelés 22 százalékkal csökkent, s éppen ez fejezi ki a tényleges termelési szintben beállott visszaesést, mert ez már függvénye a létszám változásának. Világos, hogy az egy főre eső termelés csökkenése vagy emelkedése, azaz változása fordított arányban áll az önköltség alakulásával. Ha növekszik az egy főre eső termelés, csökken az önköltség és fordítva. Az önköltség növekedése pedig szükségszerűen odavezet, hogy egyrészt csökken a nemzeti jövedelem — ha legalább annyit fordítanak a társadalmi össztermékből az elhasznált termelőeszközök pótlására, mint az előző évben volt —, vagy pedig a fogyasztási alap aránytalanul megnövekszik a felhalmozási alap rovására, tehát a termelésnek rendszeresen bővített fokon való megújítása nem lehetséges. Ez viszont már egyenlő a szocialista iparosítás elveinek tagadásával.

AZ EGRY DOHÁNYGYÁR TERMELESEŒMÉR
 NÖVEKEDÉSE MINŐSÉGI SZIVARRA ÁT-
 SZÁMITVA. — 1895-1955.



AZ EGERI DOHÁNYGYÁR MUNKÁS-
LÉTSZÁMÁNAK ALAKULÁSA, 1895-1955.





És még egy megjegyzés a táblázathoz. Itt kifejezetten a termelékenység emelkedéséről van szó és nem a munka intenzitásának fokozásáról. Mert például 1941. elején egy nyolc órás műszakban 1500 darab »Levente« szivarkát kellett előállítani egy munkásnének, s ezt a normát néhány hónap múlva — teljesen azonos technikai szint mellett — 1600 darabra emelték; ez ténylegesen intenzitás fokozás volt. Most viszont az egy főre jutó termékmennyiség növekedése a technikai szintben bekövetkezett lényeges fejlődés mellett ment végbe, az NDK-tól kapott szivarka készítő gép 600 000 darab szivarkát készít el egy nyolc órás műszak alatt, annyit, mint azelőtt 400 dolgozó. Ez tehát a termelékenység emelkedés. Noha alapvető feltétele a termelékenység növekedésének a technikai színvonal emelkedése, de nem egyedüli. Általában minden olyan új eljárásnak, módszernek a bevezetése elősegíti a termelékenység emelkedését, amivel időt lehet megtakarítani. Ilyenek pl. az újítómozgalmak, a munkamódszert átadó mozgalmak, stb. Az egri dohánygyárban elég korán kibontakozott a munkaverseny. Már a hároméves tervvel kapcsolatosan szép felajánlások születtek. Mégis azt kell mondanunk, hogy a valóban szocialista munkaverseny csak 1949. végével kezdődik meg. Ezzel veszi ugyanis kezdetét itt is a Sztahánov-mozgalom. Megkezdődnek az újítási, a munkamódszer átadási, az anyagtakarékossági és a munkaidő pontos kihasználásáért harcoló mozgalmak is. 1952. január hónapban a 463 dolgozó közül már csak egy volt olyan, aki 100 százalékon alul termelt, mert a 71 munkamódszer-átadó és a 22 sztahánovista hozzásegítette a gyengébb dolgozókat, hogy az átlagos szintre emelkedjenek. Februárban már nincs 100 százalékon alul termelő. A munkamódszer-átadók száma 201, a sztahánovisták száma pedig 26-ra emelkedett. Hasonló arányban növekedett az újítások száma is. Februárban még négy újítás volt, márciusban már kilenc. S ez nem kampányszerűen ment és megy a dohánygyárban, hanem rendszeresen, folyamatosan. 1955-ben az első negyedév alatt kétmillió forintot takarítottak meg a dohánygyári dolgozók, illetve ennyivel csökkentették az önköltséget. Ebben az évben fontos újítások születtek: a dohány szelektálását elősegítő korszerű rostáló gép elkészítése, a szivargyártó gépek fonófej vezetésének gépi irányításúvá tétele, a vágott dohányoknak infrasugárral történő szárítása, stb. Ezzel elérték, hogy a korábbi négy nap helyett két nap alatt szárítják meg ugyanazt a dohánymennyiséget, stb. Mindezek együtt az önköltség jelentős csökkenését eredményezik, megteremtik anyagi alapját a dolgozók életszínvonalának állandó emelésének.

Gazdasági túltermelési válságok hatása az egri dohánygyárra

Mivel a dohányipar állami monopólium, sok emberben azt a hiedelmet kelti, mintha a dohányipar mentes lenne a kapitalizmusra jellemző válságoktól, s egyáltalán azoktól az elemi erővel ható gazdasági törvények okozta romboló hatásoktól, amelyek végső soron a gazdasági túltermelési válságban éreztetik leginkább hatásukat. Kétségtelen, hogy mint állami vállalatok, a dohánygyárak előnyben vannak a magánvállalatokkal szemben. Ez az előny abban mutatkozik meg, hogy egyrészt

a munkások élet- és munkaviszonyai viszonylag jobbak, mint a magánvállalatoknál, másrészt abban, hogy a gyár anyagi finanszírozása biztosítottabb, aminek alapján a felhalmozást tovább bírja a dohányipar, mint a magánvállalatok. Ez az oka annak, amit az egri dohánygyár példája igazol, hogy a dohányiparban általában akkor kezdi éreztetni hatását a válság, amikor más vállalatoknál már a depresszió, vagy a megélénkülés tapasztalható. Az egri dohánygyárban az 1920—23-as válság hatása 1924-ben mutatkozott meg legélesebb formában. A munkásoknak 1924-ben több mint felét elbocsátották, csökkentették a termelést, s egyes üzemágak termelését teljesen leállították. A fellendülés csak az 1920-as évek végére következett be, ami 1930—31-ben érte el tetőfokát. Ettől kezdve újból kezdi a válság éreztetni hatását. Most ugyan nincs tömeges elbocsátás, de a termelés apasztása mégis végbe megy azzal, hogy a nyugdíjba ment, vagy elbocsátott munkások helyett újakat nem vesznek fel, így is 1933-ban kb. 100 munkással dolgozott kevesebb, mint 1930-ban. E folyamat azonban még 1933-ban sem ért véget, amit egy 1933-ban kelt körrendelet is bizonyít: »A megüresedett munkahelyek betöltése... a munkaalkalom teljes hiánya miatt ezidőszerint szünetel... egyben szükségesnek tartom, hogy ezúttal is szigorúan figyelmeztessem — mármint az igazgatót: Cs. J. —, hogy munkásokat saját hatáskörében még időszaki munkára sem alkalmazhat« [22].

Az 1929—33-as világgazdasági válság a dohányiparban olyan mély nyomokat hagyott, hogy még fel sem lendült a termelés, máris kezdett jelentkezni az újabb gazdasági megrázkódtatás. Még 1935—36-ban is a termelés pangása volt jellemző a gyárra, mert új munkaerőket nem vehettek fel, mégis már 1936-ban és 1937-ben egyes gyártmány-minőségek árát leszállították. 1936-ban pl. a »Cigarellós«, 1937-ben pedig a »Joviales« árát csökkentették. És később más minőségekre is kiterjedt az árcsökkenés. Csupán az 1940-es évek elején tudták fellendíteni a termelést, amikor már hadiüzemmé nyilvánították a gyárat, és a front ellátása igényelte a termelés növelését.

A válság hatása a dohánygyári munkásokra

A válság legsúlyosabban a dolgozókat érintette. Bármilyen vonatkozásban is vizsgáljuk e hatást, mindenképpen azt látjuk, hogy a munkások reálbérének és fizetőképes keresetének csökkenését eredményezte. Mindenekelőtt a munkások nagyrészenek elbocsátását eredményezte, pl. az 1920-as évek elején 441 munkást bocsátottak el. Azt persze nem vallották be, hogy a válság miatt bocsátottak el a dolgozókat, hanem a burzsoáziára jellemző körmönfont módszereket és eszközöket vettek igénybe. Lényegében az elbocsátást is arra kívánták felhasználni, hogy bizonyítsák a burzsoá társadalom életrevalóságát és humanitását. Több mint 120 munkásnőt erőszakkal nyugdíjaztak, azt a látszatot keltve, hogy a burzsoá társadalom legfőbb kötelességének tekinti a dolgozókkal való törődést. Ugyancsak ekkor 60 fiatal munkásnőt azzal a mondva csinált ürüggyel küldtek el egyetlen nap alatt, hogy pazarolják az anyagot, és nem alkalmasak a munka végzésére.

Valójában pedig szükségszerűen csökkenteni kellett a termelést, mert felhalmozódott a raktári szivarkészlet. A leginkább importáló nyugati tőkés államok nem vették gyártmányainkat, hiszen saját gyártmányaik is realizálatlanul heverték. S e felhalmozódást még csak fokozta az, hogy bizonyos igénybeli változások is előtérbe kerültek, kezdett általánosan elterjedni a cigaretta használata, s ezt nyilván figyelembe kellett venni az iparnak is.

Jellemző volt az egri dohánygyárra az is, hogy válságos időszakban csökkentett munkanappal foglalkoztatták a dolgozókat. Hat, illetve hét órás műszakok voltak az 1920-as évek elején, illetve az 1930-as években. Természetesen ez kihatott a munkabérrre is, mert a munkások egy része órabérben, másik része szakmánybérben dolgozott, s mindenképpen csökkent a napi kereset. Éppen ebből következőleg növekedett a munka intenzitása, ami a dolgozók fizikai tönkretételét még tovább fokozta.

A dohánygyári munkások egészségügyi, szociális viszonyainak alakulása

Amikor 1894-ben létrehozták a gyárat, Egerben nem voltak a dohánygyártásban járatos szakemberek. Ezért egyrészt más dohánygyárakból hoztak ide szakembereket, másrészt pedig nyolc hetes bedolgozási időre tanoncokat vettek fel. A tanonc a bedolgozási idő letelte után a szivargyártás valamelyik ágazatában szakmánybéres munkássá válhatott. Voltak azonban elég szép számmal olyanok, akik a tanoncidő letelte után újra kívül kerültek a gyár kapuin. Ahhoz ugyanis, hogy valaki végleges alkalmazást nyerjen a dohánygyárban, végtelen nagy protekcióra volt szükség, s lényeges megkötések voltak. Mindenekelőtt a vallást tisztelő és a klérus bizalmát élvező »jó keresztények« jöttek szóba. A dohánygyári igazgatóságához beadott felvételt kérő iratokból nem hiányozhatott, hogy »őskeresztény családból származom«, »római katolikus vallású vagyok«, stb. Ezenkívül orvosi bizonyítványra és az 1920-as évek végén »erkölcsi« bizonyítványra is szükség volt a felvételhez. Ez utóbbi nélkül semmiféle, még a legnehezebb fizikai munkára sem lehetett felvenni senkit. Ezek beszerzése pedig nem volt könnyű dolog. Ehhez pénz, protekció és »rendőrségileg« kifogástalan magatartás kellett. A burzsoá állam tehát nagyon is megnézte, hogy ki érdemli meg kegyét, hiszen volt kiből válogatnia, a munkanélküli agrárproletárok sokasága várt munkaalkalomra, de a szegény vagy törpebirtokos egri parasztasszonyok is szívesen mentek munkát vállalni a dohánygyárba. De nemcsak egriek, hanem a környező falvak szegényei is kalapoltak felvételért a dohánygyárba.

A felvételt nyert munkásoknak 10—15 százaléka általában fiatalkorú volt. 1895-ben, amikor még csak 193-an dolgoztak a gyárban, 20 gyermek volt alkalmazásban. Viszont csekély négy év múlva, 1899-ben már 91 gyermek volt alkalmazva a dohánygyárban. Ezek közül 82 volt 12—14 év közötti és 9 volt 11 éven aluli [23]. Legtöbbjük csak három vagy négy elemi iskolai végzettséggel rendelkezett. Bár a »Nagytekin-tetű Dohányjövédéki Központi Igazgatóság«, alázatos alattvalóinak tisz-

teletteljes kérelmére elrendelte a gyáron belüli ismétlő iskola felállítását, a tanköteles gyermekek részére heti két órás munkával, de akár hogyan is kötelezték őket ennek látogatására, nem sokat segített, mert a munka fizikailag és szellemileg is korcsá tette a gyerekeket. Pedig az ismétlő iskolát vezető plébános a tiszteletdíj fejében nagy buzgalommal osztogatta a 60 filléres büntetéseket [24] a hiányzóknak, de nem volt fogamatja.

A századforduló időszakában — mint az ország legtöbb gyárában és üzemében — napi 10 óra volt a munkaidő. Még 1910-ben is csak az ország munkásságának 7,5 százaléka dolgozott 9 óránál kevesebbet. Az egri dohánygyárban is egészen 1922-ig 9—10 óra volt a napi munkaidő. Általában nyáron — »szezón« idején — 10 óra volt, télen pedig 9 óra. 1912-ben, rendeletileg szabályozták a munkaidőt. Reggel fél 7-től 12 óráig tartott a munka, ezután másfél óra ebédszünet következett, s délután fél 2-kor kezdtek és negyed 5-ig dolgoztak. Azaz nyolc órában állapították meg a napi munkaidőt, de egy negyed órát még rá kellett dolgozni, hogy szerény kis reggelijüket elfogyasszák a dolgozók. A nyolc órát pontosan le kellett dolgozni. Kezdet előtt öt, illetve tíz perccel figyelmeztető csengetések voltak, s a későbbjövőket nagyon keményen bírságtolták. A munkaidő különben meglehetősen sokszor változott, de 1912-től kezdve a nyolc—nyolc és fél óra volt a felső határ — leszámítva a kivételes túlórákat. Csupán a második világháború időszakának a vége felé engedélyezte a Dohányjövédéki Központ, hogy ha a front úgy kívánja, meg lehet hosszabbítani a munkaidőt. Az viszont a válságos időszakokban jellemző volt, hogy hat, illetve hét órára csökkentették a napi munkaidőt, de nem azért, mert a dohánygyár eléggé egészségtelen munkahely, hanem, mert csökkenteni kellett a termelést.

A munkásnők heti átlagkeresete — az 1910-es évet véve alapul — 14 korona volt. Ez a jelenlegi vásárlóérték alapján forintra átszámítva, kb. 150 forintnak felel meg. A napibér pedig ugyanilyen viszonyítás mellett másfél—két korona volt, ami 20—25 forintnak felel meg. (Ma a dohánygyári munkásnők átlag havi keresete 1180 forint.) A tanoncok csupán 50—60 krajcárt kaptak naponta és semmi egyéb támogatást.

Különösen szembetűnő, milyen óriási különbségek voltak a női és férfi munkabérek között. Országosan is jellemző volt, hogy a nők ugyanazon munkavégzés után csak kb. 50 százalékát kapták a férfiak bérének. S ez a dohánygyárakban óriási profit többletet jelentett, hiszen majdnem kivétel nélkül női munkaerőt alkalmaztak. A dohánygyárban még az 1930-as években is 30—40 százalékát kapták a nők a férfiak munkabérének. Ezt igazolja az alábbi kimutatás:

Sorsz.	A munkások csoportosítása	Munkáslétszám		Kifizetett munkabér		Egy főre eső átlagos kifizetett heti kereset	
		munkában lévő férfiak	nők	P	f	P	f
1.	Hetibéres férfiak	33	—	812	13	24	61
2.	Szaktánybéres férfiak	5	—	127	14	25	42
3.	Összesen	38	—	939	27	24	72
4.	Hetibéres nők	—	84	1 410	06	16	79
5.	Szaktánybéres nők	—	427	6 341	89	14	85
6.	Összesen	—	511	7 751	95	15	17

Ha összehasonlítjuk a hetibéresek keresetét, láthatjuk, hogy a nők csupán kétharmadát kapták a férfi hetibéresek keresetének. Sokkal nagyobb a különbség, ha a szakmánybéresek keresetét hasonlítjuk össze. Itt már azt látjuk, hogy a nők mindössze 59,6 százalékát kapták annak a bérnek, amit a szakmánybéres férfiak kaptak. És ehhez még hozzá kell tenni, hogy a férfiak még plusz jövedelemhez jutottak, mert egészen a felszabadulást közvetlen megelőző időszakig, csak a férfiakat illette meg a természetbeni juttatás.

Népi demokráciánk bérrendszere igazságot szolgáltatott a nőknek, amikor kimondta, hogy egyenlő munkáért egyenlő bér jár, nemtől és minden egyébtől függetlenül.

A fizetések szabadság alakulása

1913-ig egyáltalán nem volt fizetéses szabadság a dohányiparban. Ekkor jelent meg egy rendelet, mely szerint hat nap fizetett szabadságot lehet adni annak a dolgozónak, aki egész évben nem hiányzott, munkája ellen kifogás nem merült fel, stb. Tehát a hat nap fizetett szabadság megkapásának is komoly feltételei voltak. Különben ennek a rendeletnek az alapján a szolgálati idő nem befolyásolja a fizetett szabadságot olyan értelemben, hogy tíz, tizenöt stb. szolgálati év után is csak hat nap adható. Azt azonban kimondja a rendelkezés, hogy csak az ötödik szolgálati év betöltése után kaphatja meg a munkás, amennyiben a követelményeknek megfelel. A fizetett szabadságnak ez a rendszere 1943-ig volt érvényben.

1943-ban az alábbiak szerint változtatták meg a fizetett szabadság rendszerét:

A betöltött idő					
1	5	8	11	14	17
évi megszakítás nélküli szolgálati idő után járó szabadságidő					
6	8	9	10	11	12

A fizetett szabadságnak ez a rendszere már lényeges előre lépést jelentett a korábbihoz viszonyítva. A fizetett szabadság maximumát a korábbi hat nappal szemben, tizenkét napban állapítja meg, s az a megkötés is hiányzik belőle, hogy csak öt évi szolgálat után adható fizetett szabadság. Most már egy évi szolgálat után is kaphat a munkás hat napot. (Megjegyzés: ez a szabadságolási rendszer csak a dohánygyári munkásokra vonatkozott, a tisztviselőknek más, előnyösebb formában szabályozták.) A fizetett szabadságnak ez a rendszere 1945. szeptember 5-ig volt érvényben.

1945. szeptemberében az ideiglenes nemzeti kormány újból szabályozta a dohánygyári dolgozók fizetett szabadságát:

1—10 évi szolgálati idő után	6 munkanap
10—20 évi szolgálati idő után	12 munkanap
20—30 évi szolgálati idő után	18 munkanap
30—40 évi szolgálati idő után	24 munkanap

E változásnak igen lényeges előnyei vannak a korábbiakkal szemben. Mindenekelőtt az, hogy ez minden üzemi dolgozóra érvényes, függetlenül beosztásától. Másrészt határt szab a szolgálati időnek, mert kimondja, hogy a 40 éves szolgálati idővel rendelkező munkásokat nyugdíjazni kell, s a fizetett szabadság határát, illetve maximumát 12 napról 24 napra terjeszti ki.

A jelenleg érvényben lévő Munka Törvénykönyve szerint pedig már hat hónapi szolgálat után adható hat nap fizetett szabadság. Egy évi szolgálat után 12 nap adható, s utána pedig minden munkában töltött két év egy munkanappal meghosszabbítja a fizetett szabadságot, egészen addig, amíg a 24 munkanapot el nem éri.

Ennek a fizetett szabadságnak sok előnye van. Kevesebb szolgálati idő szükséges a fizetett szabadság maximumának elnyeréséhez. Ez törvény, és mindenkit megillet. A 18. életévüket be nem töltött fiatalok még hat nap pótszabadságot is élveznek. Akik tanulnak, külön tanulmányi szabadságot kapnak. Szülés esetén 12 hét fizetett szabadság is biztosítva van.

A dohánygyári munkáslétszámban levő dolgozók nyugbérszabályzata elég sokszor változott. Mégis bármelyiket vizsgáljuk, — még az 1944-ben megjelent nyugbérszabályzat is —, az alábbi megkötéseket tartalmazza:

1. Először mindenkit csak ideiglenes jelleggel nyugdíjaztak, függetlenül korától és szolgálati idejétől. Ahhoz, hogy valakit véglegesen nyugdíjazzanak, még jónéhányszor orvosi felülvizsgálatra kellett mennie. Az ideiglenes nyugdíj összege lényegében kevesebb volt, mint a végleges.

2. Nem az volt a mérvadó, hogy elért-e az illető egy meghatározott korhatárt, vagy a szolgálati ideje megvan-e, hanem az, hogy fizikailag alkalmas-e munkavégzésre, vagy nem alkalmas. Ezért volt még a 30-as évek végén is három-négy olyan dolgozó a dohánygyárban, akik a 70. életévüket is betöltötték.

3. Nyugbérézésnél nem számították be a 18. életév előtt ledolgozott éveket. Márpedig elég sok volt azoknak a száma, akik 12—13 éves korukban alkalmazást nyertek a dohánygyárban. A dohányipar statisztikai évkönyveiből éppen az derül ki, hogy a betegek és munkaképtelenné vált munkásnők többsége 24—25 éves volt. S ezek hiába váltak munkaképtelenné, s hiába volt meg a 10 évet meghaladó szolgálati idejük, nem kaphattak nyugdíjat.

Pedig a dohánygyári munkásnők körében nem volt ritka vendég a sápkór, vérszegénység, az idült csúsz, hevenycsúsz, kötőhártyalob, a gümő- és görvénykór, de a tüdőbaj sem. Igen elterjedt volt a szembetegség. Dohányporos, nikotinos kézzel csak meg kellett dörzsölni a szemet és máris jelentkezett a szembetegség. Ezért volt az, hogy általában a dolgozók létszámának másfélszerese volt az évi összbetegség száma. Ma már ezek a betegségek teljesen elenyészőek. Államunk gondoskodik arról, hogy védőételek, italok és egyéb eszközök segítségével teljesen megelőzzük a betegségeket (tejet, sós süteményt kapnak a dolgozók, s rendszeres orvosi vizsgálatot vezettek be).

A nyugdíj összege is meglehetősen minimális volt, pl. Körtvélyesi Pálné 1912-ben 15 évi szolgálat után 120 korona évi nyugdíjat kapott. Ez forintra átszámítva, kb. 1450 forintnak felel meg. Turai Istvánné 1934-ben 33 évi szolgálat után 49 pengő havi nyugdíjat kapott. Ez kb.

300 forintnak felel meg. Szegedi Bernátné 1932-ben 11 évi szolgálat után havi 18 pengő nyugdíjat kapott, ami kb. 100 forintnak felel meg. Ezekkel szemben ma a dohánygyári nyugdíjasok átlagosan havi 600 forintot kapnak. Munkásüdülés a felszabadulást megelőzően egyáltalán nem volt. Csupán a tisztviselők részére volt üdülési lehetőség 1938-tól kezdődően, de ez is teljesen önköltséges alapon.

Az üzemen belül, mint szociális létesítmény, csupán a csecsemőotthon létezett. Ezt 1916-ban hozták létre. Mivel az érsekség anyagi támogatásával jött létre, a papság jogot formált magának ahhoz, hogy felügyeletet gyakoroljon a bölcsöde felett. Apácákat ültettek a gyerekek, de méginkább a szülők nyakára. Különben nem valami nagy szociális létesítményről van itt szó. Ugyanis a felszabadulást megelőzően maximálisan 20 gyermek gondozását látta el. Ugyanakkor meg volt határozva, hogy csak nyolc hónapos koráig lehet a csecsemőotthonban gondozni a gyermeket. Népi demokráciánk igazságot szolgáltatott a dolgozó anyáknak, eltörölte a nyolc hónapos korhatárt, s a csecsemőotthont óvodával és napközivel egészítette ki. Ma már a korábbi hússzal szemben 120 gyermek ellátásáról gondoskodnak e szociális intézményekben.

A dohánygyári dolgozók politikai mozgalmának kibontakozása és fejlődése

A dohánygyári munkások politikai mozgalmának kibontakozása az első világháború éveire tehető. Már 1916-ban történtek elbocsátások azért, mert egyesek a háborúval és a háború okozta nyomorral szemben elégedetlenségüket fejezték ki. Ezek azonban elszigetelt jelenségek voltak, hiányzott még a munkások egységes kiállása, összefogása. Nem volt még semmiféle szervezet, ami összefogta volna a dohánygyári munkásokat, s a klérus is igen nagy hatással volt a dohánygyári munkásnőkre. Mégis, 1917-ben a háborús nehézségek fokozódása, valamint az orosz forradalom lelkesítő hatásának eredményeként megkezdődött a dohánygyári munkásnők szervezkedése. 1917. elején a dohánygyári munkásnők aktivitásáról tudomást szerezve, szervezőket küldött a szociáldemokrata párt központja az egri dohánygyárba. A szociáldemokrata küldöttek közreműködésével létrejött a dohánygyári munkások szociáldemokrata szakszervezete. A szakszervezet megalakulását követő néhány nap alatt kialakult a sztrájk-hangulat. Az »Egri Újság« 1917. október 11-i száma már »Sztrájk készül a dohánygyárban« címmel közöl cikket. Azt írja, hogy »a megélhetési nehézségek, a drágasági viszonyok nem múlhattak el nyomtalanul az egri dohánygyár nagyszámú alkalmazottja felett, a megélhetés nagy szociális problémái itt is előtérbe léptek« [25]. Az a tény, hogy létrejött a szociáldemokrata szakszervezet, önmagában is nagy eredmény volt, hiszen az érsekség minden eszközt felhasznált arra, hogy a szocialista eszméknek a dohánygyári dolgozók közé való behatolását megakadályozza. Érthető, hogy a klérus azonnal ellentámadásba kezdett. Arra törekedett, hogy a szociáldemokrata mozgalommal a keresztény-szocialista mozgalmat állítsa szembe. Mintegy 15—20 munkást sikerült is beszervezniük a Keresztény Szocialista Szakszerve-

zetbe [26]. Ez azonban már nem tudta megakadályozni a kibontakozott szociáldemokrata szakszervezeti mozgalom továbbfejlődését. Sőt, sokkal inkább előre lendítette azt. A munkásnők a munkásegység jegyében követelték, hogy mindenki lépjen be a szociáldemokrata szakszervezetbe, ha pedig nem akarnak belépni, zárja ki őket az igazgatóság. Ez igazolja az »Egri Újság«-nak azt a megállapítását, hogy a dohánygyárban bérmozgalomról szó sincs, a dohánygyár belsején belül a munkásnők között politikai harc dúl, ami könnyen magával sodorhatja a többi üzemben, gyárban dolgozó munkásokat is [27]. A dohánygyári dolgozók azonban nagykorúak lettek, megedzették őket a háború éveinek nehézségei. A klérus minden mesterkedése ellenére, 1917. október 12-én sztrájkba léptek. A gyár igazgatója megrémülve a munkások mozgalmától és az igazgatóság elé való felvonulásától, karhatalmi egységeket kért az alispántól. »A nemzetközi szocialista izgatások következtében a munkások sztrájkja kitörőben van, 100 emberből álló karhatalmi osztag kivezénylése iránt haladéktalanul intézkedni méltóztassék« [28] — írta a dohánygyár igazgatója. A katonák a dohánygyárba érkezve, megtisztították a telepet a dolgozóktól. A munkásnők azonban nem mentek haza, hanem csendes, tüntető sétát rendeztek a városban. Természetesen ez nem maradt hatás nélkül az egri dolgozókra. A rendőrség ugyan tömegével tartóztatta le a mozgalom szervezőit, de az általános, minden területre kiterjedő sztrájk kitörésének elkerülése érdekében a különböző munkásküldöttségek követelésére mindannyiszor kénytelenek voltak kiengedni őket. Még a sztrájk kitörésének napján akcióba lépett a katolikus papság. Az »Egri Katolikus Tudósító«-nak külön száma jelent meg, amelyben Subik Károly kanonok óvja a dohánygyári dolgozókat a szociáldemokráciától, a szakszervezettől. Subik azt hangsúlyozza, hogy nem lehet valaki egyszerre szociáldemokrata is, meg jó keresztény is. Vagy az egyik, vagy a másik, de a kettő kizárja egymást, s felszólítja a dohánygyári dolgozókat, hogy lépjenek ki a szociáldemokrata szakszervezetből. Sőt, a fenyegetés eszközéhez is nyúl. Többek között a klérus támogatását — anyagi segítséget adott a dohánygyári csecsemőotthon felépítéséhez — emlegeti. Az érsekség adott, s »a szociáldemokraták viszont nem adnak, csak elvesznek« [29] — mondja Subik a röplapjában.

Ezek alapján érthető, amit az *Egri Újság* 1917. október 18-án írt, az ti., hogy »vörösök és feketék ... ennek a két társadalmi irányzatnak a harca folyik jelenleg a dohánygyárban« [30]. Ha később sikerült is tért hódítani a dohánygyári munkásnők között a feketéknek, 1917-ben nem. Hiába tiltotta be a rendőrség az általuk kívánt népgyűlést, titokban megtartották. Leginkább a »Diófakút-utcai« munkásotthonban jöttek össze. Az *Egri Újság* 1917. október 28-i száma ekként emlegeti a munkások jól bevált taktikáját a rendőrséggel szemben: a rendőrségen besűgják, hogy gyűlés lesz itt és itt, s a rendőrség kimegy a megjelölt helyre és nem talál senkit, ellenben a város másik részén megtartották a gyűlést [31]. A dohánygyáriak mindenféle sztrájkötést megakadályoztak, több mint két hétig sztrájkoltak, bementek ugyan az üzembe, de nem dolgoztak, hanem énekeltek, főleg munkásdalokat. Nem dolgoztak

mindaddig, amíg az igazgatóság a munka továbbfolytatása érdekében 1917. október 29-én ki nem elégítette a munkások követelését [32].

A szociáldemokrata és keresztény-szocialista mozgalom között egyre jobban kiéleződött a harc a munkások megnyeréséért. E harc a Tanácsköztársaság időszakában kissé alábbhagyott, de a Tanácsköztársaság után sokkal jobban feléledt. A Tanácsköztársaság bukása után a reakció együttes erővel kezdett támadást a szociáldemokrata szervezetek ellen. »Ne mondjátok, hogy a szociáldemokrácia nem kommunizmus! — írja az *Egri Újság* 1919. november 13. számának szerkesztőségi cikke. — Hisz egy az apja mindkettőnek: Marx; egy a célja mindkettőnek: a termelőeszközök társadalmassítása; a szociáldemokrácia adta a kommunizmus vezéreit. Itt nem lehet kisgyermek módjára másra tolni a kártételt. A szociáldemokrácia mindig teherben van, és rendesen elvetél és megszüli a kommunizmust.

Nem lehet különbséget tenni a szociáldemokrácia és a kommunizmus között, hanem igenis éles különbséget kell tenni a munkáskérdés és a szociáldemokrácia között.

Hát elismeritek-e már munkások, hogy nincs nagyobb ellenségtek, mint a szociáldemokrácia . . . « [23].

A legkülönbözőbb adminisztratív intézkedéseket foganatosították a dohánygyárban azokkal szemben, akik szervezték, irányították a szociáldemokrata mozgalmat. A munkások több mint 12 százalékát fegyelmi úton elbocsátották [34], kifejezetten azért, mert politikailag megbízhatatlannak nyilvánították őket. Napirenden voltak az internálások, rendőri felügyelet alá helyezések, stb., ugyanakkor a papság szervező munkát végzett a dohánygyárban, a munkásoknak egyre nagyobb hányadát vonták be a keresztény-szocialista mozgalomba. Mindezek ellenére a dohánygyári munkások nem felejtették el könnyen a Tanácsköztársaság dicső 133 napját. Ezt maga a dohánygyár igazgatója igazolta 1921-ben, amikor azt írta, hogy »bár a proletárdiktatúra bukása után a régi rend teljesen visszatért — azonban a kommunisták uralmának hatása még mindig megérezhető a munkások viselkedésén és csak hosszú, erélyes bánásmód vezetheti vissza a munkásokat arra a nivóra, amelyről lelketlen agitátorok letérítették« [35].

És valóban nem hiányzott az »erélyes« eszköz. Szinte tüzzel-vassal irtották a dohánygyári munkásokból a szocialista eszme »fertőzéseit«. A munkás fluktuáción kívül a nacionalizmus, sovinizmus és irredentizmus minden eszközét felhasználták erre. Tiszti és altiszti beosztást ígértek azoknak a munkásoknak, akik önként feladatokat vállaltak a második világháborút előkészítő munkálatokban [36]. 1938-ban, amikor a Felvidéket elfoglalták, kiadták az ún. »Felvidék« elnevezésű szivarkát. De hogyan? »A Felvidéknek a Szent Koronához való visszacsatolása alkalmából 1938. november hó 1-től kezdődően 25-ös egységű dobozkában 'Felvidék' elnevezésű szivarkát bocsátanak ki . . . A 25-ös dobozka ára 1 pengő 30 fillér lesz. De a dobozkában csak 24 darab szivarka van elhelyezve, a huszonötödiket egy elismervény pótolja, mellyel a m. kir. dohányjövedék nyugtazza, hogy a dobozka vásárlója a huszonötödik szivarka árát a 'Magyar a magyarért' akció javára fordítja« [37]. Ugyan-

csak a »Magyar á magyarért« alapon gyűjtéseket rendeztek, nemcsak a gyáron belül, hanem a gyáron kívül is. Hiszen nem volt mindegy az, hogy hány embernek adagolják be ezt a nacionalista pirulát.

Mindezzel párosult a klérus szerepe. A 30-as évek végére szinte a dohánygyári dolgozók egészét átfogják a vallási szervezetek. 1938-ban alig volt 15—20 dolgozó, aki ne lett volna valamilyen vallási szervezetnek tagja. A gyár 558 munkása és tisztviselője közül 366 tagja volt a »Keresztény-szocializmus... Dohánygyári Alkalmazottak Országos Szövetségének«. Már ez maga is beszélő példája a klérus befolyásának a dohánygyári munkásokra. Ezenkívül azonban még igen sok katolikus szervezet működött. Ilyenek voltak: »Római Katolikus Olvasó Kör.« Ennek több tagozata is volt. Működött még a »Jézus Szt. Szíve Szövetség«, a »Katolikus Legényegylet«, a »Ferenciek Rózsafüzér Társasága«, a »Szent Ferenc Harmadrend«. Ezekon kívül megalakult a gyárban a »Frontharcosok Országos Szövetsége« és a »Nemzeti Munkavédelem« [38] is.

Ezeknek a szervezeteknek a pusztá léte is elég bizonyítéka annak, hogy a második világháború időszakára az egri dohánygyárban a politikai irányvonal kizárólagos képviselője a klérus volt.

Ilyen viszonyok közepette nem lehet csodálkozni azon, hogy a felszabadulást közvetlen követő időszakban csupán 12 dolgozó állt be a Kommunista Pártba. A dolgozók nagy többsége a Szociáldemokrata Pártba lépett be. Persze, még a felszabadulás után is voltak vallási szervezetek a dohánygyárban, de jelentőségük és befolyásuk napról-napra csökkent. Igaz, a papság még a felszabadulás után sem akart lemondani a dohánygyári munkások irányításáról, amit az a tény is igazol, hogy 1946-ban, amikor a gyár 50 éves jubileumát ünnepelte, Czapi Gyula egri érsek személyesen jelent meg az ünnepségen, s a minisztériumi kiküldött is annak örvendezett hozzászólásában, hogy végre egyszer a katolikus egyház fellegvárába is eljöhett. De nem így a munkások. Így ír erről az »Igazság« című lap: A jubileumon résztvettek a testvérgyárak küldöttei is, »friss, szocialista munkásmozgalmi szellő fut át a termen. A szónokok hangsúlyozzák, hogy a munkásság építette újjá az országot, leszögezik a munkás szolidaritás feltétlen fontosságát és kemény szavakkal bírálják a munkásságot elnyomó, kiuzsorázó régi rendszert és hitet tesznek az újjáépítés mellett« [39].

És valóban, a dohánygyári munkások már a népi demokrácia első időszakában felsorakoztak a Kommunista Párt mellé, s együtt indultak harcba a proletárszocializmus megteremtéséért. A fordulat évének időszakára már több mint 50 tagja van a Kommunista Pártnak. Mindezt azzal érték el a kommunisták, hogy élenjártak az újjáépítésben, a termelésben, s minden tekintetben kiálltak és őszintén, bátran képviselték a munkásság érdekeit. A fordulat éve után pedig a kommunisták kezdeményezésére megindul a szocialista munkaverseny, s ennek alapján széles körben kibontakozik a dolgozók aktivitása, alkotó készsége, s a dohánygyári dolgozók együttes erővel harcba indultak a szocialista társadalom megvalósításáért.

JEGYZETEK, IRODALOM

- [1] Gärtner Károly: A dohány és gyakorlati hasznosítása.
- [2] Takács Lajos: A rendes pipázás privilégiumjai. Ethnographia. 1954. 210. oldal.
- [3] Gärtner Károly: I. m.
- [4] Takács Lajos: I. m. 211. oldal.
- [5] Kisfaludi Mihály: Dohánytermelés. 1951. 72. old.
- [6] Kisfaludi Mihály: I. m. 75. old.
- [7] Takács Lajos: A Tolna megyei dohánytermesztés kibontakozásának kérdéseihez. Ethnographia. 1954.
- [8] Majzik Viktor: A Heves megye alispánjának jelentése, Heves vármegye 1901. évi állapotáról. 169. oldal.
- [9] Egri Állami Levéltár (röviden EÁL) dohánygyári iratok.
- [10] Egri Újság 1895. november 12.
- [11] Uo.
- [12] Majzik Viktor: I. m. 157. old.
- [13] EÁL. Dohánygyári iratok.
- [14] EÁL. Dohánygyári Főnöki iratok.
- [15] Dohánygyári Statisztikai Évkönyv. 1910.
- [16] Uo.
- [17] Egri Újság 1917. október 12.
- [18] EÁL. Dohánygyári iratok.
- [19] Uo.
- [20] Uo.
- [21] Uo.
- [22] Uo.
- [23] Uo.
- [24] Uo.
- [25] Egri Újság 1917. október 11.
- [26] Nagy József: Az 1918-as Polgári Demokratikus Forradalom és Tanácsköztársaság Heves megyében. 5. old.
- [27] Egri Újság 1917. október 12.
- [28] EÁL. Dohánygyári iratok.
- [29] Egri Újság 1917. október 12.
- [30] Egri Újság 1917. október 18.
- [31] Egri Újság 1917. október 28.
- [32] Nagy József: I. m. 5. old.
- [33] Egri Újság 1919. november 13.
- [34] EÁL. Dohánygyári iratok.
- [35] Nagy József: I. m. 41. old.
- [36] EÁL. Dohánygyári körrendeletek, 1938.
- [37] EÁL. Dohánygyári iratok.
- [38] Uo.
- [39] »Igazság«, Eger, 1946. november 14.

MEGJEGYZÉS: A statisztikai adatokat és általában a számszerű kimutatásokhoz szükséges anyagokat a Dohánygyári Statisztikai Évkönyvből, az EÁL-ban lévő Dohánygyári iratokból, körrendeletekből és főnöki iratokból, valamint a dohánygyári tervosztály hivatalos anyagából gyűjtöttem.

CSÓKA JÁNOS:

Sechszig Jahre der Tabakfabrik in Eger (1895—1955.)

Der Aufsatz fasst die wichtigsten Ereignisse und die Entwicklung der Tabakfabrik in Eger zusammen. In erster Linie werden hier die Entwicklung der Produktionskapazität der Fabrik und die der Produktivität der Arbeit analysiert auf Grund der Ergebnisse verschiedenen Zeitabschnitte. Wir bekommen ein Bild auch von dem sozialen, hygienischen und sonstigen Verhältnissen der Tabakfabrik. Es werden weiterhin die Entstehung und Entwicklung des politischen Kampfes der Fabrikarbeiter ausführlich behandelt.